

MESTO V 11. AŽ 13. STOROČÍ

S taromaďarskí bojovníci sa na svojich rýchlych koňoch pohybovali krížom-krážom po celej strednej Európe a z času na čas sa objavili až vo Francúzsku a v Taliansku. Keď v roku 955 utrpeli zdrvivú porážku pri rieke Lech neďaleko Augsburgu, bolo zrejmé, že ich kmeňoví náčelníci musia zmeniť predošlý spôsob života a orientovať sa iným smerom, ako bolo doterajšie získavanie materiálnych statkov v hospodársky vyspelejšej cudzine. Starí Maďari boli teda prinútení začať si budovať vlastný štát. Robili to podľa vzoru Veľkomoravskej ríše i na základe pomerov, s ktorými sa stretli počas svojich lúpežných výprav.

Tento proces sa urýchlil v rokoch 1000 až 1038 za vlády kráľa Štefana I. (neskôr vyhláseného za svätého), ktorý položil základy vnútornej organizácie včasofeudálneho uhorského štátu. Jej podstatou bolo rozdelenie novovytvoreného štátu na župy (komitáty), každá s centrom v podobe dobre opevneného hradu, a v cirkevno-náboženskej oblasti budovanie biskupstiev, im podriadených fár, kláštorov, prepoštstiev a ďalších cirkevných inštitúcií.

Priestor Bratislavy – s mimoriadne významnou strategickou polohou mesta na samej západnej hranici uhorského štátu – a existencia kopca vhodného na vybudovanie dôležitého opevnenia nemohli nehrať v územnej organizácii tohto štátu závažnú úlohu. Bratislava sa stala centrom význačných štátnych i cirkevných inštitúcií a v tomto smere zaujala popredné miesto aj v celouhorských súvislostiach. Bratislava bola na začiatku vlády Boleslava Chrabrého v poľských rukách. V Bratislave bola aj mincovňa, ktorá razila mince Breslava Civitas.

Málo sa zdôrazňuje, že roku 1001 sa Bratislavský hrad a, samozrejme, aj podhradie stalo súčasťou Poľskej ríše Boleslava Chrabrého, ktorý zaujal Moravu a aj celé územie Slovenska až po Dunaj a tento zábor trval až do roku 1029. Slovenským archeológom sa podarilo identifikovať poľský

spôsob drevozemného opevnenia na juhozápadnom úseku hradného kopca. Až po roku 1029 možno hovoriť, že Bratislava sa stala definitívne trvalou súčasťou uhorského štátu.

Hradný vrch, ktorý vyčnieva nad Dunajom a umožňuje rozhľad na všetky svetové strany, sa stal strediskom vzniknutej Bratislavskej župy, jednej z najväčších a najvýznamnejších nielen na území dnešného Slovenska, ale i v celom Uhorskom kráľovstve. Jej hranice viedli na juhu po brehu Dunaja približne po dnešné Gabčíkovo (Böš), na severovýchode po dolné Považie, aj do oblasti Dechtíc a Ostrého Kameňa, pretínali Malé Karpaty (takže župa zahŕňala aj prevažnú časť dnešného Záhoria) a siahali po riekú Myjavu. Župa zaberala plochu okolo 4 500 km², čo je takmer 10 % územia dnešného Slovenska. Celé toto územie mal z Bratislavy a jej hradu, hoci vzhľadom na rozlohu župy excentricky položené, spravovať župan, ktorého vymenúval kráľ.

Ak táto župa mala plniť svoje úlohy, teda spravovať vymedzené územie, musela byť aj náležite materiálne zabezpečená. O to sa malo starať poddanské obyvateľstvo. Na Bratislavský hrad dovážalo obilie, víno, živý dobytok, mäso a iné potraviny, určené nielen najvyšším hodnostárom župy, ktorí sa tu zdržiavali, a vojenskej posádke, ktorá sa tu schádzala v prípade potreby obrany alebo vojenských výprav, ale aj kráľovi. Kráľ totiž pravidelne navštevoval Bratislavský hrad – rovnako aj iné strediská žúp – so svojím sprievodom a s najvyššími úradníkmi, lebo staré Uhorsko ešte nemalo stále hlavné mesto. Bratislavskému županovi bolo teda priamo podriadené nielen územie pod hradom a jeho obyvatelia, ale aj niektoré okolité dediny, prípadne ich časti, ba aj dediny mimo Bratislavskej župy. Tie dohromady tvorili bratislavské hradné panstvo. Tamojší obyvatelia mužského pohlavia sa na dané znamenie museli dostaviť do boja so zbraňou v ruke. Ich veliteľom bol župan.

Archívne pramene zachovali dosť správ o dedinách, ktoré v tom čase patrili k bratislavskému hradnému panstvu. Nachádzali sa na Žitnom ostrove i v iných častiach Bratislavskej župy (nie však na Záhorí), v Nitrianskej a Tekovskej župe (patrila sem napríklad dedina Trávnica, prv Fíš), ako aj pomerne veľa dedín v Rábskej, Mošonskej a Železnej (Vašskej) župe na území dnešného Maďarska (Győr, Moson, Vas).

Pramene dovoľujú do istej miery rekonštruovať pomery vo včasno-feudálnom Uhorsku i organizáciu politického a vojensko-obranného systému kráľovských hradov ako župných sídel, a tak môžeme konštatovať, že na Bratislavskom hrade sa okrem župana zdržiavalo pomerne málo ďalších hodnostárov; hlavné obytné priestory hradu boli

rezervované pre kráľa a jeho družinu. Z ďalších župných hodnostárov tu musel aspoň občas pobudnúť kastelán (správca hospodárskych záležitostí hradu) a *herold* alebo *praeco*, ktorý dával na verejnú známosť príkazy vydávané z hradu. Súdenie vo včasnom stredoveku patrilo do výlučnej kompetencie župana alebo jeho zástupcu podžupana. Bratislavský župan mal aj súdnu právomoc a od poddaných vyberal naturálie – tretinu si ponechával a zvyšok odvádzal panovníkovi. Vyberal aj clo a mýto od kupcov a trhovcov prichádzajúcich do mesta.

Zvláštnosťou Bratislavskej župy a jej sídla bolo, že mala osobitného hodnostára, ktorý mal na starosti iba hrad. Býval ním spravidla župan, ale sú doložené aj také prípady – napríklad v roku 1165 –, že hlavný župan a župan hradu boli dve osoby. Vo funkcii bratislavského župana neraz pôsobili aj príslušníci starej rodovej šľachty s menami slovanského pôvodu, napríklad Levka (1135), Ivanka (1248) a Jaroslav (1298).

Prvé známe zobrazenie Bratislavského hradu pochádza až zo 14. storočia a je vo **Viedenskej maľovanej kronike**. Ilustrácia zachytáva hrad v tvare kocky, čo podľa mienky odborníkov zodpovedalo skutočnosti, so štyrmi rohovými vežičkami, uprostred s mohutnou vežou prečnievajúcou nad ostatné. Priestor hradného vrchu bol však dosť veľký na to, aby tam okrem ústrednej stavby mohlo byť viac ďalších administratívno-správnych i hospodárskych a skladovacích budov. O tom však žiadne doklady nemáme.

Vieme, že po tatárskom vpáde hrad spevnili, hoci bol vystavaný z kameňa. V roku 1245, teda tri roky po tejto historickej udalosti, sa viacerí jednotlivci podujali na stavbu ďalšej veže a za svoju prácu dostali do držby dedinu Nekyje na Žitnom ostrove. O dobrý stav tejto veže sa mali starať aj v budúcnosti. Neskôr hrad opevňoval palatín a bratislavský župan Roland z rodu Ratoldovcov pred možným vpádom Rakúšanov a v roku 1247 dal kráľ Belo IV. johanitom, rytierskemu rádu založenému pri Špitáli svätého Jána v Jeruzaleme, isté majetky v Banáte za to, že na obranu hradu a iných opevnení v Uhorsku postavia 50 ozbrojencov. Dôkazov, či sa to naozaj realizovalo, však niet.

Súčasťou opevnenia hradu nad Dunajom (rieka vtedy tiekla oveľa bližšie pri hradnom vrchu a meste ako dnes) bola Vydrická brána a Vodná veža, ktorú dal v roku 1254 na svoje trovy postaviť opát cisterciánskeho Kláštora Panny Márie v Piliši (v dnešnom Maďarsku). Brod sa spomína už v listine kráľa Štefana I. z roku 1001 v súvislosti s tým, že tretina príjmov z neho šla vtedy benediktínskemu Opátstvu svätého Martina na Panónskom vrchu (Pannonhalma), ďalšia pripadala kráľovi

Rekonštrukcia obytnej
a obrannej veže Bratislavského
hradu z druhej polovice
13. storočia

a posledná tretina bratislavskému županovi. Pilišský opát dostal právo na príjmy z tohto brodu za vlády Bela III. (1172 – 1196) alebo Ondreja II. (1205 – 1235) spolu so suchým (cestným) mýtom vo Štvrtku na Ostrove. Jedna desatina príjmov z prechodu cez brod pôvodne prislúchala ostrihomskému arcibiskupovi, ktorý sa tohto práva v roku 1306 zriekol v prospech Bratislavského prepoštstva a kapituly.

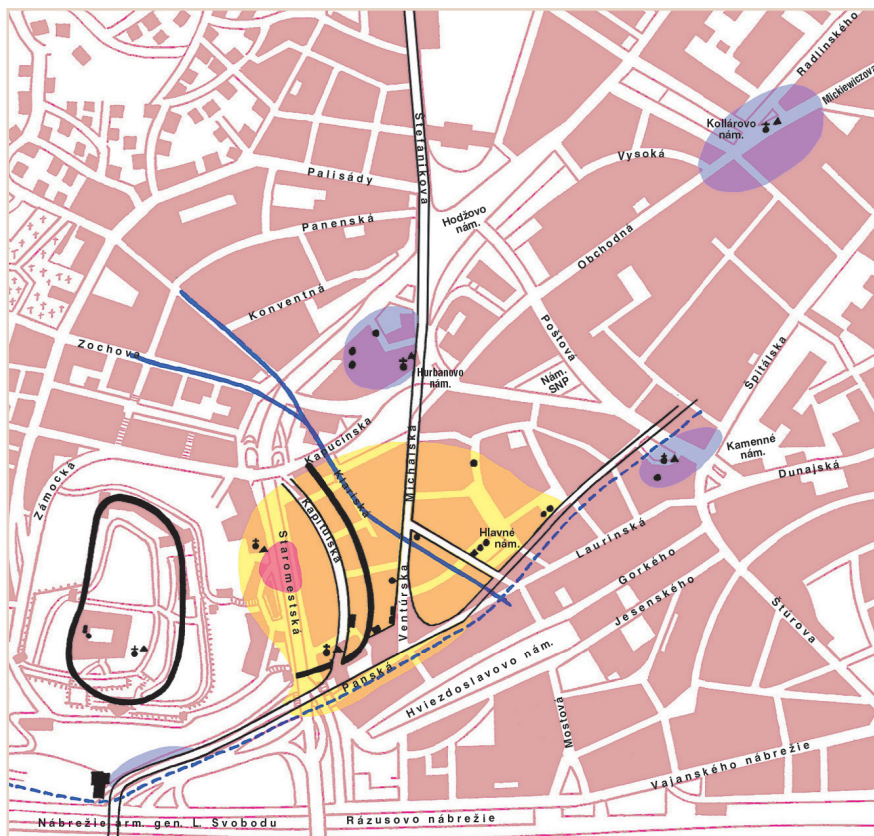
Hoci neskôr sa niektoré hradné panstvá v Uhorsku rozpadli alebo zmenšili, bratislavské hradné panstvo existovalo až do konca feudalizmu. Patri-li k nemu stále tie isté dediny ako vo vrcholnom stredoveku a na jeho čele stál kapitán. Hrad sa aj neskôr pokladal za jedno zo sídel uhorského kráľa.

Oblasť nábožensko-cirkevného života v stredovekej Bratislave navonok najvýraznejšie charakterizoval Kostol Najsvätejšieho Spasiteľa na hrade a prepoštstvo, ktorého bol kultovým strediskom. Teodor

Kostol Najsvätejšieho Spasiteľa
v súčasnosti

Ortvay, vynikajúci bratislavský historik, ktorý nepodľahol maďarskému šovinizmu a dobre poznal aj pramene z obdobia existencie Veľkej Moravy (nazýval ju Moravsko-slovanský štát), predpokladal, že tento kostol vznikol ešte pred príchodom Maďarov. Archeologické vykopávky slovenských historikov v súčasnosti jeho tézu potvrdili. Nebohých pochovávali okolo tohto kostola v časoch Veľkomoravskej ríše aj v prvých stáročiach uhorského štátu. O prepoštovi, respektíve prepoštvstve, máme prvé správy až z konca 11. storočia v zákonoch kráľa Kolomana. No zrejme to nebol on, čo ho založil, lebo za jeho vlády (1095 – 1116) sa spomína už ako jestvujúce. Mohli sa tu konať tzv. božie súdy, na ktorých sa podľa presvedčenia vtedajších ľudí ukázala Božia pravda na tých, čo boli týmto súdom podrobení. Išlo o nesenie rozžeraveného železa alebo ponorenie ruky do vriacej vody. Ak sa rany rýchlo zahojili, znamenalo

Osídlenie podhradí v 11. – 12. storočí

to nevinu obžalovaného. Právo uskutočňovať božie súdy malo pomerne málo miest starého Uhorska.

Umiestnenie prepoštstva a jeho kostola na Bratislavskom hrade bolo nešťastné. Nevyhovovalo veriacim, ktorí sa sem najmä v nepriaznivom počasí a v zime po zľadovatených prístupových cestách dostali len ťažko. Navyše sa medzi nich mohli zapliesť ľudia s cieľom prepadnúť hrad a zmocniť sa ho. Súhlas na premiestnenie kostola i prepoštstva pod hrad, na územie formujúceho sa mesta, dal sám pápež Inocent III. v roku 1204 v liste adresovanom ostrihomskému arcibiskupovi, v ktorom sa uvádza, že toto premiestnenie si želá sám kráľ.

Záležitost sa však nevyriešila, a tak až iný pápež - Honorius III. - v roku 1221 znova písal ostrihomskému arcibiskupovi, pričom uviedol,